

ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ ІСНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ

VALUATION CONCEPTS IN UKRAINIAN LEGISLATION: REASONS FOR EXISTENCE AND PROSPECTS OVERCOMING

Коломійчук А.В., студентка І курсу магістратури юридичного факультету
Львівський національний університет імені Івана Франка

Юридична визначеність тлумачиться як чіткість та зрозумілість у викладенні норм права, унаслідок чого кожна особа має впевненість в розумній стабільності правових норм, передбачуваності юридичних наслідків застосування таких норм.

Наукова стаття спрямована на висвітлення проблем, пов'язаних з використанням оціночних понять у законодавстві України та пошуком шляхів їх розв'язання.

Успереч принципу правової визначеності у правозастосуванні досить часто виникають складнощі, пов'язані з відсутністю ясності та зрозумілості змісту правових приписів. Це, своєю чергою, часто зумовлюється використанням нечітких, двозначних термінів – оціночних понять.

Існування таких термінів викликає чималу кількість проблем у застосуванні правових норм, зокрема зловживання правами та обов'язками з боку громадян та органів державної влади, в тому числі судів. Більше того, при системному неоднаковому застосуванні тієї чи іншої норми, у зв'язку із її нечіткістю, додаткового навантаження зазнає Верховний Суд, як орган, що забезпечує єдність та сталість судової практики, а у деяких випадках і Конституційний Суд України (у контексті питань конституційності нормативно-правових актів).

Успереч існуванню проблем пов'язаних із відсутністю тлумачень таких понять та їх неоднозначністю, жодних ефективних механізмів для запобігання виникненню вказаних питань чи належного їх вирішення – не було створено.

Окрім того Україна перебуває в процесі вступу до Європейського Союзу, однією з вимог якого є гармонізація національного законодавства з законодавством Європейського Союзу, що зумовлює необхідність законодавчих змін. Відтак подолання невизначеності у законодавчій термінології є надзвичайно важливим та актуальним завданням юридичної науки і практики як для забезпечення чіткості та зрозумілості правових норм для громадян, так і для безперешкодного вступу до Європейського Союзу.

Ключові слова: оціночні поняття, законодавство, юридична визначеність, правові норми, законодавство України, терміни.

Legal certainty is interpreted as clarity and comprehensibility in the presentation of legal norms, as a result of which each person has confidence in the reasonable stability of legal norms and the predictability of the legal consequences of applying such norms.

The purpose of this article is to highlight the problems associated with the use of evaluative concepts in Ukrainian legislation and to find ways to solve them.

Contrary to the principle of legal certainty, law enforcement often encounters difficulties due to the lack of clarity and comprehensibility of the content of legal provisions. This, in turn, is often caused by the use of vague, ambiguous terms – evaluative concepts.

The existence of such terms causes a lot of problems in the application of legal norms, including abuse of rights and obligations by citizens and public authorities, including courts. Moreover, if a rule is systematically applied unequally due to its vagueness, the Supreme Court, as the body that ensures the unity and consistency of judicial practice, and in some cases the Constitutional Court of Ukraine (in the context of constitutionality of legal acts), will be under additional pressure.

Despite the problems associated with the lack of interpretations of such concepts and their ambiguity, no effective mechanisms have been established to prevent the emergence of these issues or to resolve them properly.

In addition, Ukraine is in the process of joining the European Union, one of the requirements of which is the harmonization of national legislation with the legislation of the European Union, which necessitates legislative changes. Therefore, overcoming uncertainty in legal terminology is an extremely important and urgent task for legal science and practice, both to ensure clarity and comprehensibility of legal norms for citizens and to ensure smooth accession to the European Union.

Key words: evaluative concepts, legislation, legal certainty, legal norms, Ukrainian legislation, terms.

Вступ. Україна має правову систему, що ґрунтується на принципах романо-германського права. На різних етапах свого розвитку, українське законодавство зазнавало численних змін та нововведень. У зв'язку із цим в законах та інших нормативно-правових актах міститься значна кількість оціночних понять.

Оскільки «оціночні поняття» є радше науково-популярним терміном і використовуються здебільшого у науковій літературі – на законодавчому рівні відсутня дефініція означеного поняття, однак науковці приділяють достатню увагу дослідженню цього явища.

Так, О. Ю. Салманова, вважає, що під оціночними поняттями варто розуміти детально не роз'яснені законодавцем і узагальнені типові емпіричні ознаки певних правових явищ, конкретизація яких здійснюється шляхом оцінки в рамках конкретної правозастосовної ситуації на основі розсуду суб'єкта [1, с. 62–66].

З таким тлумаченням складно не погодитись, оскільки невизначені законодавцем, але застосовані у законодавстві терміни (оціночні поняття) по суті підпадають під вплив суб'єкта їх застосування. Звідси й перша проблема

існування таких термінів в українському законодавстві – ускладнене розуміння і застосування законодавства на практиці, а також можливість зловживання нормами права, у яких вживаються оціночні поняття.

В. М. Косович, дещо ширше розкриває дефініцію «оціночні поняття», розглядаючи останню як абстрактну характеристику соціальної значущості реальних або потенційних фактів виражену у юридичній нормі, що має бути неодмінно конкретизована під час його застосування чи реалізації, завдяки чому забезпечено юридичне реагування держави на всі індивідуалізовані факти, яким притаманна зафіксована у юридичній нормі значущість [2, с. 53].

Така думка видається цілком релевантною досліджуваній проблематиці та досить слушно підкреслює роль держави у розв'язанні питань дуального тлумачення законодавчих термінів.

М. П. Кучерявенко звертає увагу, що наявність оціночних понять може стати підставою для застосування розсуду з боку контролюючого органу [3, с. 39]. Видається, що внаслідок такої дискреції, можуть виникати ситуації, коли особи зазнають порушень законних прав та інтересів, або

ж навпаки відбувається нехтування певними обов'язками чи помилкове тлумачення тих чи інших свобод.

Є. М. Смичок слушно вказує, що розуміння оціночного поняття не завжди відповідає його нормативному значенню, закладеному законодавцем [4, с. 160].

Зважаючи на це, звернення осіб до суду доволі часто зумовлені саме різним тлумаченням понять (термінів), що використовуються в законодавстві, а відтак і різним розумінням тих чи інших норм.

О. В. Веренкіотова вважає, що оціночне поняття надає можливість самостійно оцінювати конкретну ситуацію та здійснювати індивідуальне піднормативне регулювання суб'єктом правозастосування [5, с. 200].

На нашу думку, наявність розбіжностей у тлумаченні законодавчих дефініцій під час правовідносин продукує завантаженість судової системи, в тому числі Верховного Суду.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення проблем, пов'язаних з використанням оціночних термінів у законодавстві України та пошук шляхів їх розв'язання.

Результати дослідження. Правова визначеність і оціночні поняття є взаємовиключними явищами. Чи може йти мова про чіткість та зрозумілість законодавства для громадян за наявності термінології, що потребує «глибшого» розуміння, а іноді експертного тлумачення? Щонайменше у зв'язку із цим можна говорити про певні зловживання. Зловживання правами, зловживання обов'язками і ще велика кількість порушень та інших деструктивних процесів, які можуть бути викликані неоднозначним тлумаченням норми або її частини.

Загальновідомо, що корупція та зловживання владою були та залишаються серйозними проблемами в Україні протягом багатьох років. Ці явища стали причиною глибоких соціально-економічних проблем та підірвали довіру громадян до державних інституцій. Низький рівень прозорості та ефективності в системі управління, відсутність ефективної системи контролю та покарання, а також корупційні схеми на різних рівнях влади сприяли поширенню цих негативних явищ. Прийняття законів та інших нормативно-правових актів, що містять в собі поняття, які мають неоднозначне тлумачення або є невизначеними, загалом – чудове підґрунтя для їх інтерпретування в корисливих цілях. Така практика є поширеною не лише серед органів державної влади. Недостатня чіткість правової норми породжує її викривлення або нівелювання громадянами та іншими особами. Таке «зловживання нормою» може відбуватися у різних формах, до прикладу: ухвалення несправедливих рішень, уникнення виконання податкових зобов'язань, нехтування правилами дорожнього руху, зловживання службовими обов'язками, а також ухилення від виконання інших правових та соціальних обов'язків.

Актуальним на момент написання статті може бути приклад внесених доповнень до Кримінального кодексу України.

3 березня 2022 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство», яким частини четверті статей 185–187, 189, та 191 КК України було доповнено новою кваліфікуючою (особливо кваліфікуючою) ознакою вчинення вказаних кримінальних правопорушень, а саме – їх вчинення в умовах воєнного або надзвичайного стану. Водночас, будь-якого розкриття змісту таких ознак законодавцем надано не було. Відтак, лише через існування в державі правового режиму воєнного стану за вчинення тривіальної крадіжки шезлонгу особа притягалась судом до найсуворішого виду кримінальної відповідальності.

Очевидно, що повторюваність та чисельність таких випадків викликала обурення в громадян та правової спільноти. Враховуючи це, одну із справ, у якій особи

інкримінували вчинення крадіжки в умовах воєнного стану, спершу було передано на розгляд Кримінального Касаційного Суду Верховного суду, а колегія суддів Кримінального Касаційного Суду Верховного суду передала справа на розгляд Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду.

Таким чином, на підставі лише одного прикладу вбачається низка проблем: застосування до особи вочевидь неспівмірного покарання; неможливість судом першої інстанції застосувати норму без її тлумачення Верховним Судом; навантаження Кримінального Касаційного Суду Верховного Суду; залучення Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду.

Оціночні поняття, особливо ті, якими можуть зловживати зустрічаються не лише у Кримінальному кодексі України, а й у низці інших законів та підзаконних актах. До прикладу, податкове законодавство теж містить достатню кількість невизначених понять, що дозволяє податковому органу іноді виходити за межі повноважень. О. Г. Глухий, аналізуючи співвідношення розсуду судді адміністративного суду й застосування оціночних понять податкового права України при вирішенні податкових спорів, зазначає, що «судді, як інтерпретатори законів, повинні поважати сформульовану в законі волю законодавця. Тому тлумачення суддями закону має залежати від дослівного його тексту та регулятивної волі законодавця» [6].

Водночас, в Україні станом на момент цього дослідження, немає жодного іншого механізму тлумачення тієї волі законодавця чи його розуміння, які він вкладає в поняття при розробці правових норм законодавства. Єдиним шляхом для тлумачення невизначених термінів, як вже було зазначено, є Верховний Суд. Крім вже згаданої навантаженості на судовому систему через існування таких «невизначень», варто також звернути увагу на комплексність проблеми, що має вияв у наступному: 1) Верховний Суд досить часто відмовляє у відкритті проваджень; 2) Верховному Суду невідомо і не може бути достеменно відомо волю законодавця та його розуміння, які він вкладає у відповідний термін; 3) У зв'язку із попередньою проблемою, за декілька років Верховний Суд може змінити свою позицію та надати інше тлумачення (роз'яснення практики правозастосування) терміну, що вже був розкритий ним раніше; 4) Строк розгляду справи у Верховному Суді може тривати місяцями або ж роками, що, своєю чергою, є ризиком виникнення нових порушень прав людини або продовження існування порушень, що виникли раніше.

Посеред іншого, досліджуючи проблеми, які породжуються оціночними поняттями неможливо, знову ж таки, не згадати про євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні.

Підписання та ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом як інноваційного правового інструменту відкрило для нашої держави принципово нові можливості для утвердження на національних теренах елементів європейського публічного порядку з його загальнолюдськими, передусім правовими цінностями. У Преамбулі до цієї Угоди прямо зазначено, що «інтеграція України в Європейський Союз залежатиме від результатів імплементації цієї Угоди, а також забезпечення Україною поваги до спільних цінностей та досягнення зближення з ЄС у політичній, економічній та правовій сферах» [7]. Фундаментальною платформою для такого зближення між Україною та державами ЄС у правовій сфері продовжує залишатися Конвенція з прав людини і основоположних свобод, яку Європейський Суд з прав людини неодноразово визначав як «установчий документ європейського публічного порядку» [8]. Вказана Конвенція містить офіційно визнані спільні для об'єднаної Європи та усього цивілізованого світу цінності і принципи, дотримання та втілення у життя яких й утворює європейський публічний порядок.

Враховуючи, що означена проблема є досить поширеною і неприпустимою для України як держави, яка претендує на вступ до Європейського Союзу та повинна відповідати стандартам на вступ – необхідний уніфікований та стандартизований підхід до її розв'язання.

Висновки. Як видається, окреслену проблему можливо розв'язати різними шляхами. Одним із таких є її **запобігання**. Він більше стосується питання **виникнення** оціночних понять у законодавстві. Так, законодавцю варто одразу розкривати зміст ключових або тих, які не є загальноприйнятими (загальнозживаними) поняттями. До того ж, до розробки законопроекту, який регулює відносини у вузьких галузях обов'язково мають залучатись профільні експерти.

Іншим механізмом для **вирішення** проблеми **існування** оціночних понять в законодавстві є створення профільного комітету при Верховній Раді України, який відповідатиме не за підготовку та доопрацювання законопроектів, а здійснюватиме моніторинг за їх застосуванням

після набрання ними чинності і реагуватиме на проблеми застосування, що носять системних характер, у тому числі використання оціночного поняття. Для розв'язання проблем, що виникли, такий комітет міг би звертатися безпосередньо до законодавця – для з'ясування та розкриття змісту відповідного терміну або ж до експерта, що володіє спеціальними знаннями в кожному конкретному випадку (за необхідності).

Створення такого комітету може покращити якість та забезпечити однозначність правових норм, сприяти їхньому ефективному застосуванню та забезпечити можливість оперативного врегулювання суперечностей чи непорозумінь у законодавстві, а також перешкодитиме зловживанню службовими чи будь-якими іншими обов'язками та порушенню прав та свобод людини та громадянина. Створення ефективного механізму для покращення якості законодавства повністю корелюватиме меті Українського народу – вступу України до Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Салманова О.Ю. Проблеми використання оціночних понять в адміністративно-деліктному законодавстві. *Право і Безпека*. 2015. Харків. № 3. С. 62–66.
2. Косович В.М. Оціночні поняття у проекті Закону України «Про авторське право і суміжні права»: теоретико-практичний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород. 2021. № 68. С. 53.
3. Кучерявенко М.П. Особливості розсуду в податково-правовому регулюванні. *ScienceRise. Juridical Science*. 2017. № 1. С. 39.
4. Смичок Є.М. Оціночні поняття як причина формування судових доктрин у податковому праві. *Правові новели*. Херсон. 2021. № 6. С. 160.
5. Веренкіотова О.В. Оціночні поняття у правових актах: теорія та практика реалізації: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01, Київ. 2013. 200 с.
6. Глухий О.Г. «Оціночні поняття в податковому праві України». Дисертація канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2013. 256 с.
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. 2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
8. Європейська конвенція з прав людини і основоположних свобод 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004